

SEIKKAILULLA HELINÄN KANSSA

Elämyksellinen museo-opastus ja
työskentelyvinkkejä varhaiskasvatukseen

SUKELLA KATSOMUSTEN MAAILMAAN

Maailmassa, ja Suomessaakin, on paljon erilaisia uskontoja, katsomuksia ja kulttuureja. Kuinka tutustua niihin pienten lasten kanssa? Miksi katsomusdialogi on tärkeää? Tämä materiaalipaketti antaa tähän vinkkejä ja auttaa varhaiskasvatuksen opettajaa hyödyntämään museota katsomuskasvatuksen oppimisympäristönä.

Sisällys

Esipuhe.....	2
Katsomuskasvatus ja katsomusdialogi	3
Helinä Rautavaaran museo	5
Katsomuskierros taikatyynyillä – elämyksellinen opastus.....	6
Museovierailijan muistilista	7
Ennen museovierailua	8
Museonvierailun jälkeen	9
Sanastoa katsomuksiin liittyen.....	11
Yleistietoa uskonnoista	14
Lähteitä ja linkkejä	19
Tekijät	19

Esipuhe

Mitä tapahtuu, kun katsomuskasvatuksen tutkimus- ja kehittämishankkeessa mukana olevat tutkijat ja varhaiskasvatuksen opettajat sekä museon opas pääsevät vuoropuheluun toistensa kanssa? Herää ajatus hyödyntää Helinä Rautavaaran museota varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen oppimisympäristönä!

Tuosta tapaamisesta talvella 2020 sai alkunsa Katsomuskierros taikatyyneillä opastuksen suunnittelu yhteistyössä *Monikatsomukselliset oppimisen tilat varhaiskasvatuksessa-hankkeen* ja museon kanssa. Suunnittelussa on ollut mukana museolta Taina Kilpelä ja Helka Saarinen, Espoon varhaiskasvatuksesta Jaana Särmälä sekä Helsingin yliopistosta Silja Lamminmäki-Vartia ja Saira Poulter. Lisäksi yhteistyöhön saatiin mukaan Turun yliopistosta uskontotieteen opiskelija Vilma Laurila.

Koronapandemia on vaikuttanut luonnollisesti tähän prosessiin. Kun museot suljettiin ja erilaisten rajoitusten täyttämistä arjesta tuli uusi normaali, antoi se sykäyksen innovoida striimauksen avulla toteuttavaa museokierrosta päiväkodeille. Striimaus osoittautui toimivaksi ratkaisuksi. Se on laajentanut museon saavutettavuutta eri paikkakunnilta, kuin myös pienempien lasten osalta, kun museossa voi vieraila omasta päiväkodista käsin. Toki virtuaalinen vierailu on aina kokemuksena erilainen fyysiseen vierailuun verrattuna. Onneksi museoon pääsee taas paikanpäälle!

Jotta museovierailu ei jäisi varhaiskasvatuksen arjessa lapsiryhmän toiminnasta irralliseksi, heräsi ajatus tuottaa siihen liittyvä materiaali. Materiaalia myös toivoivat Laurilan (2020) tutkimukseen osallistuneet Espoon varhaiskasvatuksen opettajat, jotka antoivat hyviä vinkkejä siitä, mitä materiaali voisi sisältää. Kiitos heille, ja erityisesti niille opettajille, jotka antoivat inspiraation taikatyynekierroksen suunnitteluun! Erityiskiitos kuuluu myös Tomas Loktionoffille tekniikkaosaamisesta, taitavasta kameran käytöstä ja kuvakulmien kehittämisestä.

Seikkailulla Helinän kanssa -materiaalin tavoitteena on auttaa varhaiskasvatuksen opettajaa suunnittelemaan ja toteuttamaan lapsille työskentelykokonaisuus, jonka yhtenä osana museokierros on.

Toivomme museokierroksen ja tämän materiaalin auttavan opettajia suunnittelemaan ja toteuttamaan monikatsomuksellista katsomuskasvatusta. Toivomme myös muiden museoiden innostuvan aiheesta ja lähtevän kehittämään omia museokierroksiaan katsomuskasvatuksen näkökulmasta.

Espoossa Lapsen oikeuksien päivänä 20.11.21

Silja Lamminmäki-Vartia, Helsingin yliopisto

Helka Saarinen, Helinä Rautavaaran museo

Vilma Laurila, Filosofian maisteri & katsomusaineiden opettaja

Katsomuskasvatus ja katsomusdialogi

Nykyisissä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) korostetaan selkeästi aiempaa enemmän esimerkiksi sosiaalisten vuorovaikutustaitojen sekä kulttuurisen osaamisen merkitystä ja opettamista lapsille.

Toimiva vuorovaikutus erilaisista kulttuureista tulevien ja erilaisten katsomuksellisten taustojen omaavien ihmisten kanssa edellyttää sekä oman että muiden kulttuurien ja katsomusten ymmärtämistä sekä kunnioittamista. Tärkeänä varhaiskasvatuksen tavoitteena onkin lasten kulttuurisen osaamisen edistäminen ja tukeminen; lapsia tulee rohkaista tutustumaan toisiin ihmisiin, kieliin ja kulttuureihin.

Varhaiskasvatuksen työntekijöiden odotetaan myös toimivan mallina lapsille katsomuksellisen moninaisuuden myönteisessä kohtaamisessa; varhaiskasvatuksen työntekijöiltä odotetaan ammatillista ja kunnioittavaa suhtautumista monimuotoisia perheitä kohtaan. Avointa suhtautumista perheiden erilaisiin kieliin, kulttuureihin, uskontoihin ja katsomuksiin pidetään edellytyksenä toimivalle kasvatusyhteistyölle.

Erilaisten uskontojen ja katsomusten rinnalla lasten kanssa käsitellään myös uskonnottomuutta. Varhaiskasvatuksessa kaiken toiminnan tulee olla uskonnollisesti, katsomuksellisesti sekä poliittisesti sitouttamatonta, ja kaikkia katsomuksia tarkastellaan keskenään tasavertaisina. Katsomuskasvatusta on osa yleissivistävää varhaiskasvatusta, ja sitä toteutetaan kuin mitä tahansa muutakin pedagogista toimintaa. Katsomuskasvatuksen yhtenä tavoitteena on edistää keskinäistä kunnioitusta sekä lisätä ymmärrystä erilaisia uskontoja ja katsomuksia kohtaan. Katsomuskasvatuksen nähdään lisäksi edistävän lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehittymistä. Lasten kanssa tutustutaan erilaisiin uskontoihin ja katsomuksiin sekä niiden perinteisiin ja tapoihin. Lasten kanssa myös pohditaan heitä mietityttäviä elämänskysymyksiä, ja lasten kysymyksille ja ihmettelylelle on ylipäättään annettava tilaa. Katsomuskasvatukseen kannattaa osallistaa myös lasten huoltajia.

Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukseen voidaan nähdä vastaavan hyvin nykypäivän monikatsomuksellisen yhteiskunnan tarpeisiin, kun lapset oppivat ja pääsevät jo pienestä pitäen tutustumaan erilaisiin uskontoihin, katsomuksiin ja kulttuureihin, joita he kohtaavat ympärillään ja yhteiskunnassamme. Katsomuskasvatuksella on siis paikkansa yhteiskunnan varhaiskasvatustoiminnassa, jonka yhtenä tavoitteena on edistää lasten valmiuksia kohdata ja ymmärtää heidän lähiympäristönsä monimuotoisuutta. Tätä tavoitetta lähestytäänkin varhaiskasvatuksen arjessa juuri eettisen ajattelun ja erilaisten katsomuksien ja kulttuurien näkökulmista. Erilaisten teemojen käsittelyssä voidaan hyödyntää monia toiminnallisia ja leikkipedagogisia menetelmiä.

Nykypäivänä tarvitsemme huomattavasti enemmän katsomuksellista yleissivistystä sekä valmiuksia käydä dialogia eri katsomusten välillä kuin aiemmin. Katsomusdialogin käyminen lasten kanssa voi olla joko etukäteen suunniteltua, tai spontaanisti tapahtuvaa kohtaamista ja vuorovaikutusta arkipäivän tilanteissa. Katsomusdialogi voi liittyä esimerkiksi ihmisen uskonnon tai katsomuksen harjoittamiseen, tai olla yhteistä toimintaa, tiedon jakamista ja välittämistä. Lapsille on tärkeää opettaa, ettei itselle tärkeistä arvoista tai näkemyksistä tarvitse luopua, jotta voi aidosti kuunnella ja kunnioittaa muita. Maailmassa kun vaan on erilaisia tapoja uskoa ja ajatella asioista.

Katsomusdialogia voidaan pitää nykypäivänä kansalaistaitona: katsomusdialogiin kuuluu esimerkiksi kyky tunnistaa eri katsomuksia sekä kohdata niitä arjessa avoimin mielin ja ymmärtämiseen pyrkien. Esimerkkejä arjen katsomusdialogista ovat esimerkiksi toisen katsomukseen kuuluvien tapojen, kuten juhlien tai ruokatottumusten positiivinen huomiointi. Erilaisten katsomusten sekä näiden edustajien tunteminen rakentaa ja ylläpitää yhteiseloä, toimivaa vuorovaikutusta sekä kasvattaa ihmisiä suurempaan tietoisuuteen elämästä ja sen kunnioittamisesta jokaisen kohdalla jo lapsesta asti.

Kohtaamisten kautta ystäväystytään!

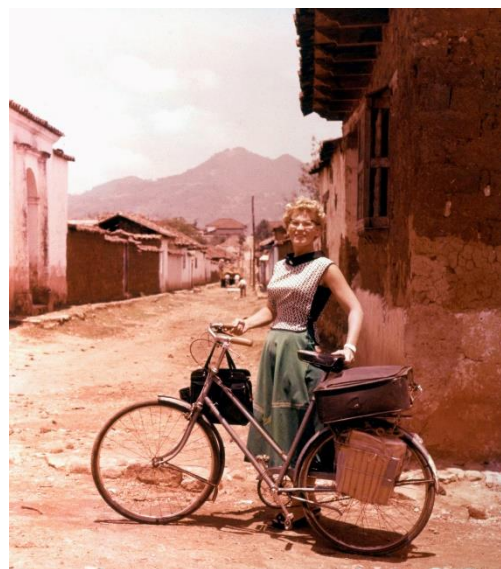

Helinä Rautavaaran museo

"MULLA OLI AINA TARVE MENNÄ SISÄLLE JOUKKOON JA MUKAAN, SE ON MINUSTA AIVAN LUONNOLLISTA. SIITÄ SYYSTÄ OLEN ERILAINEN KUIN MUUT TUTKIJAT, ETTÄ EN MÄ TUTKI, MÄ ELÄN SIELLÄ MUKANA." - HELINÄ

Värikäs oman tiensä kulkija, filosofian maisteri Helinä Rautavaara (1928 – 1998) teki elämäntyönsä eri kulttuurien ja uskontojen dokumentoijana. Hän matkusti 1950-luvulla yliopistosta valmistumisensa jälkeen toimittajana Euroopan ulkopuolelle. Nämä matkat Pohjois-Afrikkaan, Lähi-itään ja Etelä-Aasiaan tulivat tutuiksi Suomen kansalle värikkäästi kirjoitettujen Seura-lehden artikkelien kautta. Keräämästään aineistosta Rautavaara valmisti myös ensimmäiset radio- ja televisio-ohjelmansa. Myöhemmiltä matkoilta kertyi suuri määrä valokuvia, kaitafilmiä, ääninauhotteita sekä videokuvaa.

Helinä Rautavaara keräsi aineistoa väitöskirjaa varten oleskellen pitkään Latinalaisessa Amerikassa ja Afrikassa. Väitöskirja ei valmistunut, mutta Rautavaara oppi kohteista paljon. Suomessa hän tuli tunnetuksi persoonallisena Latinalaisen Amerikan, Karibian ja Afrikan tuntijana, joka omisti viimeiset vuotensa museohankkeensa valmisteluun. Rautavaara käytti laajan kontaktiverkoston luomiseen eri maanosissa hyvää yleissivistystään ja esiintymistaitoaan sekä Suomen puolueetonta mainetta.

Taiteellinen luovuus oli yhtä tärkeä työkalu Rautavaaran keräilytyössä kuin kirjallinen taustatietokin. Helinä Rautavaara halusi nähdä, kokea ja ymmärtää. Uteliaisuus ja halu seurata omaa intohimoaan liittivät hänet varhaisten naispuolisten tutkimusmatkailijoiden joukkoon. Myös he liikkuvat maailmalla yksin ja kevyin kantamuksin. Rautavaara nauhoitti, kuvasi, kirjoitti ja toi matkoilta mukanaan esineitä, joista kasvoi museokokoelma. Nämä esineet, niihin liittyvät tarinat ja kodissaan järjestämänsä kansainväliset sunnuntaisalongit aseinaan Rautavaara taisteli sodan jälkeistä harmautta vastaan.

Nyt Rautavaaran kokoelma on tullut osaksi muuttuvaa suomalaista perintöä. Helinä Rautavaaran museon kokoelmanäyttely elää ja kasvaa uusien tarinoiden ja tulkintojen kerrostamana!

Katsomuskierros taikatyynyillä – elämyksellinen opastus

Opastuksella taikatyynyt kuljettavat lapsia museolla erilaisten katsomusten pariin! Elämyksellisellä ja moniaistisella kierroksella tutustutaan eri uskontoihin museon kokoelman ja erilaisten tarinoiden, leikkien ja tehtävien välityksellä.

Eri kulttuurit ja uskonnot esittäytyvät kierroksella rinnakkain ja tasavertaisina. Helinä Rautavaaran museo on tunnustuksellisuudesta vapaa ja monikatsomuksellinen oppimisen tila.

Kierros tukee Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin kuuluvan katsomuskasvatuksen tavoitteita sekä laaja-alaisen osaamisen tavoitteita erityisesti kulttuurisen osaamisen, vuorovaikutuksen ja ilmaisun, ajattelun ja oppimisen sekä monilukutaidon osalta. Opastukset räätälöidään erilaisille ryhmille sopiviksi.

Taikatyynyt vievät lapset Lähi-Itään, Intiaan ja Afrikkaan. Matkakohteissa tutustumme mm. islamiin, kristinuskoon, hindulaisuuteen sekä luonnonuskontoihin. Yhdessä pohdimme mitä rukoilu on, mihin amuletteja käytetään, sekä yleisesti ihmettelemme erilaisia katsomuksiin liittyviä ilmiöitä ja perinteitä (alttarit, kirkko, moskeija, temppeli, juhlat, ruoka, musiikki, naamiopuvut yms.).

Lapsiryhmälle voi valita joko peruskierroksen tai syventävän kokonaisuuden, jossa vierailaan museossa kaksi kertaa. Vierailut voidaan toteuttaa paikan päällä, livestriiminä tai sekä että.

Syventävillä kierroksilla tutustutaan peruskierroksen lisäksi myös Etelä-Amerikan Amazonasin alueen alkuperäiskansoihin ja katsomuksiin sekä Senegaliin ja suufilaisuuteen ja kuullaan lisää tarinoita eri uskontojen parista. Mitä yhteistä on

Nooan arkilla, Elämänpuu-tarinalla, Jeesuksella sekä vetten päällä rukoilevalla Amadou Bamballa? Tervetuloa museoon ottamaan siitä selvää!

Helinä Rautavaaran museon opastukset lapsiryhmille ovat maksuttomia ja opastuksien kesto on. 45 minuuttia. Varaukset ja lisätietoja: info@helinamuseo.fi

Museovierailijan muistilista

Opastukset voidaan pitää joko museolla paikan päällä tai etänä livestriimattuna:

Etätoteutus livestriimattuna

- Etäopastukseen pitäisi lapsiryhmässä olla käytettävissä isompi näyttö/älyseinä, mihin opastus voidaan heijastaa
- Saat museolta linkin google meet- palveluun. Google meet toimii internetissä verkkoselaimen kautta, eikä sitä tarvitse ladata koneelle.
- Lapsille rento ja mukana olo! Jokaiselle voi antaa oman "taikatyydyn" jonka päällä istua. Lapsia voi innostaa matkalle taikatyydyn kanssa.
- Voit halutessa himmentää vähän valoja huoneesta ja luoda tunnelmaa.
- Lasten kanssa voi etukäteen tutustua karttapalloon ja tuleviin matkakohteisiin. Mistä löytyy Lähi-Itä, Intia ja Afrikka? Miltä siellä näyttää? Onko joku käynyt sen alueen maissa tai ovatko jonkun sukulaiset sieltä kotoisin?
- Museon henkilökuntaan voi aina olla yhteydessä ja Google meet-yhteyttä voi testata etukäteen. Voit myös kertoa lapsiryhmän tarpeista ja toiveistasi kierroksen suhteen.

Museossa paikan päällä:

- Tutustu lasten kanssa museoon etukäteen
- Tarkista ajoissa reitti museolle.
- Varaa aikaa; museolla kannattaa olla n. 10 minuuttia ennen opastuksen alkua: ulkovaatteet naulakkoon. Huom. WC tilat sijaitsevat kauppakeskuksen puolella.

Suunnittele pedagoginen kokonaisuus:

- Miten linkität museokäynnin ja sen sisällön pedagogiseen toimintaan ja Vasun tavoitteisiin?
- Mitä tapahtuu ennen ja jälkeen museovierailun?
- Voit valita tästä materiaalipaketissa vinkkejä ja laatia omalle ryhmällesi sopivan työskentelykokonaisuuden.
- Aihetta on hyvä pitää yllä ja palata siihen pitkin vuotta; Katsomusdialogi on osa arkea ja sitä opitaan yhdessä elämällä!

Ennen museovierailua

Ennen museokierrosta lasten kanssa voi keskustella seuraavista asioista:

- Mikä on museo? Miksi museoita on? Mitä siellä tehdään? Onko joku lapsista käynyt aikaisemmin museossa? Millaisia museoita on olemassa? Mitä Helinä Rautavaaran museossa on? Kuka oli Helinä Rautavaara?
- Mitä tarkoitetaan uskonnolla? Minkälaisia eri uskontoja on olemassa? Mitä tarkoitetaan uskonottomuudella? Haluaisiko joku ryhmän lapsista kertoa esimerkiksi oman perheensä uskonnosta tai kulttuurisista tavoista, kuten esimerkiksi juhlista?
- Jos museokierros toteutetaan striimauksena, lasten kanssa voi keskustella siitä, mitä se käytännössä tarkoittaa: videokuvan välityksellä päästään vierailemaan museoon oppaan johdolla, lapset näkevät oppaan ja museotilan videon kautta, ja opas myös kuulee heidät, jos he haluavat esittää kysymyksiä näkemistään asioista.
- Lasten kanssa voi myös käydä läpi ennen museokierrosta, mistä eri uskonnoista museokierroksella tullaan kuulemaan. Lasten kanssa voi myös esimerkiksi katsoa kartasta, missä sijaitsee Lähi-itä, Afrikka, Intia tai vaikka Amazonin sademetsä.
- Lasten kanssa voidaan tehdä äänimaisemia: minkälaisia ääniä sademetsässä voisi kuulua? Millä tavalla sademetsässä liikutaan? Millaisia eläimiä sademetsässä on? Mitä kieltä museossa tutustuttavissa maissa puhutaan? Millaista on niiden maiden perinteinen musiikki?
- Museo voi lähettää kuvia museon esineistä ja vitriineistä päiväkotiin; lasten kanssa voi tutkailla jo ennen museokierrosta, mitä museossa voi nähdä, tai mitä erilaisilla esineillä voisi mahdollisesti tehdä? Lapset voivat vaikka laskea, kuinka monta kättä Intia-vitriinissä olevalla Durga-jumalalla on!
- Jos museokierros toteutetaan striimauksena ja se katsotaan päiväkodissa esimerkiksi videotykillä, voisi huoneen laittaa valmiiksi kierrosta varten; himmentää valoja, ja antaa jokaiselle lapselle oma taikatyyny, jonka kanssa matkata ympäri maailmaa oppaan kanssa. Striimauksella voi myös olla mukana iso kartta tai karttapallo, josta lapsille voi aina näyttää, missä päin maailmaa liikutaan.

Museonvierailun jälkeen

Ideoita ja ehdotuksia, miten taikatyynykerroksen aiheita ja teemoja voi käsitellä lasten kanssa museokierroksen jälkeen:

- Haastattelu: Mikä oli kivoin juttu museokierroksella? Entä mielenkiintoisin? Mistä aiheesta olisit halunnut vielä kuulla lisää? Jäikö joku aihe pohdittavanaan? Millaisia tunteita museokierros herätti?
- Papunetistä löytyvien kuvien avulla voi käydä lasten kanssa läpi uskontoihin liittyvää sanastoa ja kerrata niitä asioita, mitä museokierroksella puhuttiin. Lapsille voi myös näyttää kuvia siitä, miltä näyttikään moskeija, synagoga, alttari tai esimerkiksi kirkko. Onko joku vierailut näissä paikoissa joskus? Materiaalia uskontojen esineistöön tutustumiseen voi tulostaa Tutki Tilaa –materiaalin sivustolta tai hakea materiaalia Avointen oppimateriaalien kirjastosta hakusanalla katsomuskasvatus.

- Kartasta voi katsoa yhdessä lasten kanssa, missä päin maailmaa museokierroksella vierailtiin, ja kerrata mistä aiheista missäkin paikassa puhuttiin.
- Voidaan kuunnella afrikkalaista musiikkia, sademetsän ääniä, kirkon kelloja tai rukouskutsun ääntä. Onko joku lapsista mahdollisesti kuullut tällaisia äänimaailmoja aikaisemmin? Missä? Miltä ne kuulostavat? Ideoikaan uusia äänimaailmoja museovierailun innoittamana.
- Musiikin tahtiin voi tanssia yhdessä lasten kanssa, ja miettiä esimerkiksi sitä, miten eri eläimet liikkuvat musiikin tahtiin. Soittakaa erilaisia rytmisoittimia musiikin tahtiin. Suunnitelkaa oman ryhmän tanssin!
- Lasten kanssa voi keskustella, ovatko he joskus vierailleet niissä maissa, missä museokierroksella vierailtiin? Entä näkyikö museokierroksella tuttuja esineitä?
- Lapset voivat askarrella itselleen amulettikorut, joita nähtiin museokierroksella Lähi-itä-vitriinissä.

- Chiwara-eläimestä kertovaa tarinaa voi käydä läpi lasten kanssa uudelleen, ja tehdä Chiwarasta esimerkiksi maalaus, piirros tai näytelmä. Lapsille voi näyttää malliksi kuvia, miltä Chiwara-eläin näyttikään. Chiwaran voi askarrella myös muovailuvahasta! Myös muita syventävällä kierroksella esiteltyjä tarinoita voi pyytää museolta.

- Lasten kanssa voi tutustua Helinä Rautavaaraan: kuka Helinä oli? Missä kaikkialla hän oikein matkusteli? Mitä hän teki matkoillaan? Millaisia ihmisiä, uskontoja ja kulttuureita hän kohtasi? Helinästä voidaan tehdä esimerkiksi tarina, piirtää Helinän seikkailuja, esittää pöytäteatteria, harjoitella lasten kanssa valokuvausta ja leikkiä tutkimusmatkailijaa päiväkodin lähiympäristössä! Helinä on loistava sankari hahmo!

- Lasten kanssa voi haistella erilaisia tuoksuja; miltä tuoksuvat erilaiset mausteet, suitsukkeet tai tuoksynttilät?

- Lasten kanssa voi tutustua erilaisiin pyhiin tiloihin, mitä päiväkodin tai kaupungin lähialueilla on: millaisia tiloja löytyy, miltä ne näyttävät, mitä siellä tehdään? Voisiko lasten kanssa mennä sinne vierailulle? Vinkkejä tilayhteistyöhön ja vierailuihin löytyy Pyhät tilat – opas varhaiskasvatukseen materiaalista, joka löytyy Avointen oppimateriaalien kirjastosta.

- Päiväkotiin voi myös tehdä näyttelyn erilaisista tärkeistä kulttuurisista tai katsomuksellisista esineistä, joita lasten kotoa löytyy!

- Lasten kanssa voi tutustua siihen, miltä erilaiset kielet kuulostavat; voidaan opetella tervehdyksiä eri kielillä

- Voitte lähettää kuvaveriset Helinä museoon työskentelyistä lasten kanssa. Muistathan tällöin huolehtia kuvausluvista. Museo voi julkaista kuvia kotisivuillaan.

Sanastoa katsomuksiin liittyen

Monet katsomuksiin liittyivistä sanoista voivat olla vähän vieraita sekä aikuisille että lapsille. Tässä sanoja ja käsitteitä lisäämään opettajan katsomustietoisuutta. Sanat vilahtavat usein myös museokierroksella.

Katsomus: katsomus tarkoittaa yksilön tai yhteisön kokonaisvaltaista käsitystä todellisuudesta, sen luonteesta ja arvosta sekä käsityksiä tiedosta ja tietämisen mahdollisuuksista. Katsomuksella tarkoitetaan ihmisen maailmankatsomusta ja elämäkatsomusta, jotka taas pitävät sisällään maailmankuvan, etiikan ja arvot. Katsomus ei ainoastaan kuvaile ympäröivää maailmaa, vaan se myös antaa suuntaviivoja sille, miten tulisi elää. Katsomus on niin sanotusti inklusiivinen käsite, sillä se kattaa alleen sekä uskonnolliset, poliittiset että ei-uskonnolliset tavat hahmottaa maailmaa. Katsomuksia voidaan tarkastella usein uskonnoista lähtöisin, ja tällöin muista katsomuksista voidaan puhua esimerkiksi uskonottomina tai ei-uskonnollisina katsomuksina.

Maailmankatsomus: maailmankatsomus on arvoja sisältävä kokonaiskäsitelmä maailmasta ja ihmisistä, normeista, tiedon hankkimisen periaatteista sekä elämän tarkoituksesta. Maailmankatsomukseen liittyy usein myös näkemyksiä moraalisesti oikeasta ja väärästä, hyvästä sekä pahasta.

Uskonottomuus: elämäkatsomus ja tapakulttuuri, joka ei ole uskonnollinen. Uskonottomuuden kirjo on hyvin laaja.

Ateismi: ateismi on näkemys, jonka mukaisesti Jumalaa tai jumalia ei ole olemassa; ateismissä ei siis uskota persoonalliseen Jumalaan, jumaliin tai jumaluuteen. Ateismin kannattajaa kutsutaan ateistiksi.

Agnostisismi: agnostisismi on näkemys, jossa ajatellaan, että Jumalasta, Jumalan olemassaolosta tai todellisuuden perimmäisestä luonteesta ei voida saada minkäänlaista varmaa tietoa. Agnostismin kannattajaa kutsutaan agnostikoksi. Agnostikon mielestä sellaisiin asioihin, jotka ovat havaintomaailman ulkopuolella, ei voida ottaa järjellä kantaa; tällöin ei voida sanoa, onko jokin usko järjellisesti oikeaa tai väärää. Agnostikon henkilökohtainen maailmankatsomus voi olla uskonnollinen tai uskonoton.

Teismi: teismi merkitsee käsitystä, jonka mukaan on olemassa persoonallinen Jumala tai monia jumalia. Teisti uskoo, että persoonallinen Jumala on luonut maailman ja ylläpitää sitä.

Monoteismi: monoteismi eli yksijumalisuus on käsitys, jonka mukaan on olemassa vain yksi Jumala. Monoteismi on vastakkainen näkemys polyteismille, jonka perustana on käsitys monista jumalista. Monoteistisia uskontoja ovat esimerkiksi juutalaisuus, islam sekä kristinusko.

Polyteismi: polyteismi eli monijumalisuus on käsitys, jonka mukaan on olemassa useita jumalia. Polyteistisissä uskonnoissa palvotaan siis useita eri jumalia, kuten esimerkiksi hindulaisuudessa.

Synkretismi: synkretismi merkitsee uskontojen sekoittumista ja nivoutumista toisiinsa. Aikojen kuluessa kaikki uskonnot ovat muuttuneet sekä omaksuneet vaikutteita toisiltaan.

Panteismi: panteismi on näkemys, jonka mukaan jumaluutta on kaikkialla luonnossa; kaikkeus eli luonto on siis sama kuin jumala. Panteisti ei usko useisiin persoonallisiin jumaliin, vaan ensisijaisesti yhteen jumalaan, joka on kaikkeus, aine, voimat sekä luonnonlait. Panteismissä jumalan ajatellaan siis olevan persoonaton ja ääretön.

Mekka: kaupunki Saudi-Arabiassa, joka on islamin pyhä paikka. Islamin uskon viiteen peruspilariin kuuluu se, että muslimin tulisi edes kerran elämässään tehdä pyhiinvaellusmatka Mekkaan. Mekassa kaupungin tärkein pyhiinvaelluskohde on Kaaban pyhäkkö ja sen iso musta kivi, jonka kerrotaan pudonneen taivasta. Islamin pyhin moskeija Masjid al-Haram sijaitsee Mekassa, ja rukoillessaan muslimit kääntävät kasvonsa Mekkaa kohti.

Minareetti: minareetti on korkea torni islamilaisissa moskeijoissa, josta kuuluu muslimien rukouskutsu tiettyinä ajankohtina päivän aikana.

Rukoilu: rukoilu tarkoittaa sitä, kun ihminen kääntyy jumalan, jumalien, henkien tai muiden korkeampien voimien puoleen haluamallaan tavalla. Esimerkiksi kristinuskossa rukoilu voi olla "keskustelua" Jumalan kanssa. Muslimeilla taas on tapana rukoilla viidesti päivässä. Ihmisillä on erilaisia tapoja rukoilla; jotkut laittavat kädet ristiin, jotkut ovat polvillaan, ja jotkut voivat rukoilla vain hiljaa mielessään.

Moskeija: moskeija on rakennus, jossa muslimit rukoilevat.

Synagoga: synagoga on juutalaisten yhteisöllinen rakennus, jossa järjestetään esimerkiksi jumalanpalveluksia sekä rukoushetkiä.

Temppeli: Temppeli (lat. *templum*) on pyhä paikka, jossa harjoitetaan uskonnollisia menoja. Useimmissa uskonnoissa on jonkinlaisia temppeleiksi katsottavia rakennuksia. Alun perin sana tarkoitti Rooman auguurien uskonnollisiin tarkoituksiinsa rajoittamaa tilaa.

Koraani: islamin pyhä kirja, joka sisältää profeetta Muhammedin Jumalalta saamat ilmestykset.

Raamattu: kristinuskon pyhä kirja, joka sisältää Vanhan testamentin ja Uuden testamentin.

Tanak: heprealainen Raamattu eli juutalaisuuden pyhien kirjoitusten kokoelma; kristittyjen Vanha testamentti.

Toora: heprealaisen Raamatun eli Tanakin ensimmäinen osa, joka sisältää viisi ensimmäistä Mooseksen kirjaa.

Amuletti: amuletti on jokin mukana pidettävä esine, jonka uskotaan tuovan hyvää onnea tai suojaavan kantajaansa pahalta, sairauksilta ja onnettomuuksilta.

Durga Puja: hindulaisuudessa hindujumalatar Durgan palvontajuhla, joka kestää useita päiviä. Juhlan päätteeksi savesta valmistetut ja ylellisesti koristellut jumalattaren kuvat upotetaan jokiin, jotta jumalatar voi palata takaisin perheensä luokse Himalajalle.

Alttari: alttariksi voidaan kutsua jonkinlaista rakennelmaa, jota käytetään esimerkiksi uskonnollisissa rituaaleissa. Kirkoissa ja tempeleissä voi olla erilaisia alttareita, ja joillain ihmisillä on myös kotonaan "kotialttareita". Alttari voi olla pelkistetympi tai koristeellisempi, ja alttarilla voi polttaa esimerkiksi kynttilöitä tai suitsukkeita.

Chiwara: luonnonhenki, johon uskotaan Länsi-Afrikan alkuperäiskansojen keskuudessa; chi-sana tarkoittaa työtä ja wara-sana tarkoittaa eläintä. Chiwara on sekoitus kolmea eläintä; antilooppia, maasikaa ja muurahaiskäpyä. Malissa elävän Bamana-kansan tarinan mukaan Chiwara opetti aikoinaan ihmisille maanviljelytaidon; tästä kiitoksena Chiwaran kunniaksi vietetään vuosittain suuri juhla sadonkorjuun aikaan.

Animismi: animismi on käsitys, jonka mukaan kaikilla elävillä ja elottomilla olennoilla ja asioilla on sielu. Animismissä joitain luontokohteita (esimerkiksi suurta puuta tai kiveä) on voitu pitää uhripaikkana henkien lepyttämiseksi.⁷

Myytti: jumalia, yliluonnollisia olentoja, kaikkeuden syntyä tai muuta vastaavaa aihetta käsittelevä kertomus

Ekumenia: ekumenia tarkoittaa eri kristillisten kirkkojen ja tunnustuskuntien yhteistyötä ja pyrkimyksiä läheisempään yhteyteen. Kristillinen ekumenia on eri asia kuin uskontojen kohtaaminen ja niiden välinen vuoropuhelu eli uskontodialogi.

Sakramentti: kristillisen kirkon pyhä toimitus. Eri kristillisillä kirkkoilla on erilaisia sakramenttien määritelmiä ja eri määrä sakramentteja.

Yleistietoa uskonnoista

Tähän on koottu muistin virkistykseksi lyhyet kuvaukset opastuksilla käsiteltävistä uskonnoista. Tässä esitetyt kuvaukset ovat varsin yleisiä ns. oppikirjamääritelmiä. On hyvä tiedostaa, että uskonnot ovat sisäisesti hyvin moninaisia. Ihmisten tavat ilmentää omaa katsomustaan ja elää sitä todeksi vaihtelevat hyvin paljon niin eri uskonnoissa, eri maissa ja kulttuureissa kuin niiden sisälläkin. Jokaisella ihmisellä on lopulta oma tapansa uskoa, ajatella ja elää katsomustaan todeksi.

Kristinusko: Kristinusko syntyi juutalaisuuden pohjalta Jeesus Nasaretilaisen elämän ja opetuksien ympärille. Varhaiset kristityt alkoivat koota oppejaan yhteen, ja niistä muodostettiin Raamattuun Uusi Testamentti, juutalaisten elämästä ja historiasta kertovan Vanhan testamentin lisäksi. Uudessa Testamentissa Jeesuksen elämästä ja opetuksista kertovat eniten neljä evankeliumia: Matteus, Markus, Luukas ja Johannes. Myös juutalaiset ja muslimit tunnustavat Jeesuksen, mutta eivät pidä häntä uskonelämän kannalta keskeisenä hahmona, niin kuin kristityt.

Kristillinen oppi pohjautuu Jeesukseen ja hänen seuraajiensa opetuksiin. Tarkasta opista on ollut erimielisyyksiä jo kristinuskon alkuaajoista lähtien, mutta yhteisiä näkemyksiä on vahvistettu kirkolliskokouksissa, ja niiden pohjalta on muodostettu uskontunnustuksia. Uskontunnustuksissa kristinusko määritellään yksijumalaiseksi eli monoteistiseksi uskonnoksi. Jumalalla on kuitenkin kolme muotoa eli persoonaa - Isä, Poika ja Pyhä Henki. Uskon tulkinnoista on kuitenkin muodostunut historiassa suuriakin erimielisyyksiä; merkittävin näistä on idän ortodoksisen ja lännen katolilaisen kirkon ero vuonna 1054. Toinen merkittävä eroaalto tapahtui 1500-luvulla, kun uskonpuhdistuksen eli reformaation myötä katolisesta kirkosta erkaantui useita protestanttisia kirkkoja, mukaan lukien Pohjoismaissa pääsuuntauksena oleva luterilainen kristinusko. Kristinusko on kulttuurisesti monimuotoinen ja jakautunut historian saatossa eri kirkkokuntiin ja suuntauksiin. Lisäksi opit esimerkiksi kasteesta, ehtoollisesta ja sakramenteista eroavat kristinuskon sisällä. Kristilliset kirkot ovat kuitenkin lähentyneet toisiaan ekumenian myötä; ekumeniassa tavoitellaan sitä, mikä uskossa ja opissa on kaikille kirkkokunnille ja suuntauksille yhteistä.

Kristinusko on suurin uskonto koko maailmassa. Kaksi seuraavaksi suurinta uskontoa ovat islam sekä hindulaisuus. Maanosittain kristittyjä on eniten Afrikassa, ja toiseksi eniten Latinalaisessa Amerikassa. Kristinuskoon kuuluu monia haaroja, mutta suurin kristillinen kirkkokunta on katolinen kirkko, johon kuuluu noin puolet kaikista kristityistä. Kristinuskon keskeiset pyhät toimitukset eli sakramentit ovat kaste ja ehtoollinen, mutta joillain kristillisillä kirkkoilla on käytössä muitakin sakramenteja. Suomessa kristinusko on

kannattajamäärältään suurin uskonto, ja yli puolet väestöstä kuuluu Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Islam: Islam on maailman toiseksi suurin uskonto, ja se syntyi Arabian niemimaalla 600-luvulla. Uskonnon perusti profeetta Muhammad, joka otti islamin mukaan vastaan ilmes-tyksiä Jumalalta eli Allahilta. Islam on yksijumalainen eli monoteistinen uskonto, jonka pyhä kirja on Koraani. Koraani koostuu profeetta Muhammadin saamista ilmestyksistä. Koraani antaa myös ohjeet, miten muslimien tulee elää ja palvella Allahia. Uskon viisi peruspilaria ovat uskontunnustus, rukous, paasto, almuvero sekä pyhiinvaellus pyhään kaupunkiin Mekkaan. Uskontunnustus on islamissa lyhyt; "Ei ole muuta jumalaa kuin Allah ja Muhammed on hänen profeettansa". Rukous koostuu yleensä 2-4 liikesarjasta, joiden aikana lausutaan tietyt rukoukset Koraanista; muslimit rukoilevat usein viisi kertaa päivässä tiettyinä ajankohtina. Muslimit paastoavat tavallisesti ramadanin pyhän kuukau- den aikana, jonka ajankohta vaihtelee; paaston aikana muslimien tulee välttää syömistä, juomista, tupakoimista sekä sukupuolista kanssakäyntiä aamunkoiton ja auringonlaskun välisenä aikana. Almuveroa muslimi voi maksaa esimerkiksi islamin yhteiseksi hyväksi, kuten esimerkiksi moskeijan rakentamista varten. Pyhiinvaellus tulisi suorittaa Mekkaan vähintään kerran elämän aikana.

Islamissa on kaksi pääsuuntausta: sunnalaisuus ja shiialaisuus. Suurin osa muslimeista on sunneja. Lukumääräisesti islamilla on eniten kannattajia Indonesiassa sekä Intiassa, ja useimmissa Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan arabimaissa islam on valtauskonto. Islam on lakiuskonto, jossa ajatellaan, että ihminen voi kuolemansa jälkeen päästä Paratiisiin nou- dattamalla mahdollisimman tarkasti Jumalan eli Allahin antamaa lakia eli sharia-lakia. Shariassa painotetaan oikein tekemistä; muslimin tulee seurata islamilaisen lain mää- räyksiä, joista tärkeimmät ovat uskonnon harjoittamisen viisi peruspilaria. Halal-ruoka on sellaista, jota islamin uskonnollisten sääntöjen mukaan on sallittua syödä; muslimeille sallitut ruokalajit ovat peräisin Koraanista, eivätkä muslimit syö esimerkiksi sikaa. Suo- messa on useita kymmeniä islamilaisia yhdyskuntia.

Syventävällä opastuksella tutustutaan myös **suufilaisuuteen**.

Juutalaisuus: Juutalaisuus on Israelin kansan etninen ja monoteistinen eli yksijumalai- nen uskonto. Se kehittyi nykymuotoonsa Lähi-idässä 600-luvulla eaa. Uskonto käsittää myös juutalaisen kansan historian, kulttuurin sekä yhteiskunnalliset olot. Juutalaiset ko- kevat olevansa jumalan valittu kansa. Juutalaisten pyhä kirja on heprealainen Raamattu (Tanak) eli kristittyjen Vanha testamentti; kirjassa kuvataan, kuinka juutalaisten Jumala eli Jahve teki liiton valitun kansansa kanssa. Jumala on ilmoittanut juutalaiselle kansalle itsestään profeettojen välityksellä, ja juutalaisuudessa tärkein profeetta oli nimeltään Mooses, joka vastaanotti Jumalalta kymmenen käskyä.

Nykypäivänä myös juutalaisuudella on useampia suuntauksia, joista pääsuuntauksia ovat ortodoksijuutalaisuus, konservatiivinen juutalaisuus sekä reformijuutalaisuus. Juutalaisen elämän keskus on synagoga, ja juutalaisen yhteisön johtajaa kutsutaan termillä rabbi. Juutalaiset viettävät lepopäivää eli sapatia lauantaisin sen muistoksi, että Jumala loi maailman kuudessa päivässä, ja lepäsi seitsemäntenä; sapatit alkavat auringon laskeutumisesta perjantaina illalla, ja päättyvät lauantaina illalla. Sapatin aikana rukoillaan, käydään synagogassa, sytytetään kaksi kynttilää sekä ruokaillaan yhdessä perheen kanssa. Sapatin lisäksi muutkin juutalaisuuden vuosittaiset juhlapäivät ovat peräisin Raamatusta; esimerkiksi pääsiäinen on viikon kestävä juhla, jonka aikana muistellaan Israelin kansan vapautumista Egyptin orjuudesta.

Miespuoliset juutalaiset on tapana ympärileikata kahdeksantena päivänä syntymästä. Uskonnollinen täysi-ikäisyys koittaa pojille 13-vuotiaana, ja tytöille 12-vuotiaana; tällöin he ovat juutalaisuuden mukaan vastuussa teoistaan uskonnollisessa mielessä, ja heistä tulee siksi Bar tai Bat Mitsva. Siihen asti vanhemmat ovat vastuussa lastensa teoista. Toorassa eli juutalaisen Raamatun ensimmäisessä osassa määritellään tarkasti syötäväksi kelpaavat eläimet sekä perusteet niiden valmistukselle; tooran sääntöjen mukainen ruokavalio on nimeltään kosher eli kelpollinen; esimerkiksi liharuokia ei saa nauttia samanaikaisesti maitotuotteiden kanssa. Juutalaisuuden merkittävimpiä symboleita ovat muun muassa Daavidin tähti sekä Menora-kynttelikkö. Suomessa juutalaisia on noin 1800, ja suurin osa Suomen juutalaisista asuu pääkaupunkiseudulla.

Hindulaisuus: Hindulaisuus on maailmanuskonnoista vanhin, ja se pohjautuu muinaiseen Indus-kulttuuriin; hindulaisuus on muotoutunut vähitellen vanhasta intialaisesta elämäntavasta, joten uskonnolla ei ole perustajaa. Uskontona myöskään hindulaisuus ei ole yksi yhtenäinen uskonto, vaan siihenkin kuuluu lukuisia toisistaan eroavia suuntauksia. Hinduksi synnyttään, joten se on käytännössä vain intialaisten uskonto. Hindulaisuudessa on useita erilaisia pyhiä tekstejä, joista tärkeimmät ovat Vedat, Upanishadit sekä kansaneepokset. Hindulaisuudessa ei ole olemassa yhtä ja oikeaa oppia, vaan se sisältää moninaisena uskontoa lukuisia erilaisia oppijärjestelmiä sekä käytäntöjä. Hindulaisuus on polyteistinen eli monijumalainen uskonto, sillä jumalia on monia tuhansia.

Dharma on hindulaisuudessa keskeinen käsite; se merkitsee kirjoittamatonta maailmanjärjestystä, joka antaa elämälle suunnan, ja osoittaa ihmiselle hänen paikkansa. Maailmansielu on nimeltään brahman, josta kaikki muodostuu, ja johon kaikki lopulta yhtyy. Hindulaisuudessa uskotaan, että ihmisellä itsellään on yksilösielu atman, joka on kuolematon ja ikuinen; ihminen siis syntyy aina uudelleen ja uudelleen uuteen ruumiiseen. Tätä sielunvaellusoppia kutsutaan samsaraksi. Ihmisen omat teot ratkaisevat ja määrit-

tävät sen, millaiseen ruumiiseen, joko ihmisen tai eläimen, sielu siirtyy hänen seuraavassa elämässään. Tätä kutsutaan termillä Karman laki; hyvät teot siis tuottavat hyvää karmaa, ja pahat teot huonoa karmaa, joka johtaa mahdolliseen kärsimykseen viimeistään seuraavassa elämässä. Hindulaisuudessa aikakäsitys on syklinen eli ympyränmallinen; sielu vaeltaa tässä jälleensyntymien kiertokulussa niin kauan, kunnes ihminen vapautuu tästä kierteestä saavuttaessaan pelastuksen eli moksan. Moksan voi saavuttaa oivaltamisen kautta, kun ihminen oivaltaa syvimmän olemuksensa, ja huomaa olevansa yhtä maailmansielen kanssa.

Hindulaisuudessa on tuhansia persoonallisia jumalia, joista tunnetuimmat ovat Brahma (luojajumala), Visnu (rakkauden ja elämän ylläpitäjä) sekä Shiva (hävittäjä ja uudelleen luoja). Nykypäivänä monille hindu ja intialainen voivat tarkoittaa samaa asiaa; Intiassa on yli 900 miljoonaa hindua, ja heidän uskonnollinen elämäntapansa näkyy kaikkialla. Hindut voivat palvoa jumalia temppeleissä, tai jumalille rakennetuilla alttareilla. Monille hinduille koti on kaikkein tärkein uskonnon harjoittamisen paikka, ja ihmisillä onkin kodeissaan usein oma alttari. Maailmanjärjestys dharma määrää hinduille heidän elämänsä perusvelvollisuudet, jotka vielä usein tänä päivänäkin määräytyvät ihmisen syntyperän mukaisesti. Hindujen yhteiskuntaluokka jakautuu siis eri kasteihin eli yhteiskuntaluokkaan, joihin synnytään. Kastien välistä yhteydenpitoa ja toimintaa säätelevät tarkat säännöt, sillä esimerkiksi ylemmän kastilaisen ei ole suotavaa olla tekemisissä alemmaan kastiin kuuluvan henkilön kanssa. Virallisesti kastilaitos ja kaikenlainen syntyperään liittyvä syrjintä kiellettiin ja lakkautettiin Intiassa jo 1950, mutta etenkin maaseuduilla ihmisiä pidetään yhä eri kasteihin kuuluvina.

Uskonto näkyy Intiassa värikkäinä kuvina, koristeellisina temppeleinä, kansanjuhlina sekä rituaaleina. Intiassa lehmä on pyhä eläin; lehmä edustaa äitijumalatarta, symboloi elämää, eikä sitä näin ollen saa vahingoittaa. Tästä syystä hindut ovat usein kasvisyöjiä. Hindulaisuuteen kuuluu ajatus, jonka mukaan kaikki maailman uskonnot ovat oikeita polkuja, jotka johtavat lopulta kohti yhtä ja samaa Jumalaa; siten kaikki merkittävät maailman uskonnot ovat loppupeleissä samoja, joten hindut eivät myöskään yleensä tee lähetystyötä. Hindulaisuuteen kuuluu myös ajatus ja tavoite pyhiinvaelluksesta Gangesvirrälle, jossa hindun tulisi käydä peseytymässä kerran elämässään. Hindulaisuuden tunnetuimpia symboleita ovat pyhä Om-tavu sekä hakaristi (swastika), joka kuvaa aurinkoa ja symboloi onnea. Suomessa hindulaisuuden kannattajia on noin 1500, ja hindulaisuus näkyy esimerkiksi pääkaupunkiseudulla Hare Krišna -liikkeen toimintana.

Luonnonuskonnot: Luonnonuskonnoille on ominaista, että ne muodostuvat erilaisten kieli- ja kulttuurirajojen mukaan. Luonnonuskonnoilla on läheinen suhde ympäröivään luontoon. Niille ei useinkaan voida nimetä historiallista perustajaa. Luonnonuskonnot

ovat yleensä ihmisten omiin kokemuksiin perustuvia uskontoja ja elämäntapoja; yhtenä yhteisenä tekijänä eri luonnonuskonnoilla on kunnioitus luontoa ja sen kiertokulkua kohtaan, ja ihminen nähdään osana tätä kiertokulkua. Luonnonuskonnoiksi voidaan luokitella esimerkiksi wicca, shamanismi sekä lukuisat kansanuskonnot sekä alkuperäiskansojen uskonnot ympäri maailmaa. Luonnonuskonnoilla ei juuri ole samankaltaisia kirjoitettuja pyhiä tekstejä, kuten monella isolla maailmanuskonnolla; luomiskertomukset, tarut sekä myytit liikkuvat sukupolvelta toiselle esimerkiksi suullisena perimätietona.

Luonnonuskontojen jumaluuskäsitykset voivat vaihdella erilaisten perinteiden välillä, mutta yleisenä jumaluuskäsityksenä luonnonuskonnoilla on panteismi; koko universumia pidetään pyhänä. Toisena yleisenä näkemyksenä luonnonuskonnoilla on animismi, joka merkitsee uskoa siihen, että kaikella elollisella ja elottomalla on oma sielunsa. Luonnonuskonnoille on tyypillistä elää ja viettää esimerkiksi juhlapäiviä vuodenkierron mukaisesti; esimerkiksi vuoden tasaus- ja seisauspäivät, sadonkorjuujuhlat syksyisin ja hedelmällisyyteen liittyvät juhlat keväisin ovat monille luonnonuskonnoille tärkeitä. Suomessa luonnonuskontojen harjoittajia on tuhansia, ellei jopa kymmeniä tuhansia. Tarkempia kannattajamääriä on hankala arvioida, sillä yksittäisiä harjoittajia ei rekisteröidä mihinkään.

Lähteet: <https://uskonnot.fi/uskonnot/>

<http://www.uskontojenmaailma.fi/index>

Lähteitä ja linkkejä

Opetushallitus. Työn tueksi varhaiskasvatuksessa: Katsomuskasvatuksen tukimateriaali. Opetushallituksen internetsivusto.

<https://www.oph.fi/fi/katsomuskasvatus-varhaiskasvatuksessa-ja-esiopetuksessa>

Laurila, V. (2021) Helinä Rautavaaran museo varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen oppimisympäristönä. Uskontotieteen pro gradu tutkielma. Turun yliopisto. Julkaisun pysyvä osoite on: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021052731849>

<https://dialogikasvatus.fi/>

<https://juhlakalenteri.fi/>

<https://papunet.net/materiaalia/kuvapankki/luokka/uskonnot>

<https://uskonnot.fi/uskonnot/>

<http://www.uskontojenmaailma.fi/index>

<https://helinamuseo.fi/>

<https://uskonnonopetus.fi/materiaalit/pedagogiset-kokonaisuudet/tutki-tilaa/>

Avointen oppimateriaalien kirjasto <https://aoe.fi/#/etusivu>

Tekijät

Seikkailulla Helinä kanssa – Elämyksellinen museo-opastus ja työskentelyvinkkejä varhaiskasvatukseen materiaali on tuotettu yhteistyössä Helsingin yliopiston Monikatsomukselliset oppimisen tilat varhaiskasvatuksessa –hankkeen ja Helinä Rautavaaran museon kanssa.

<https://blogs.helsinki.fi/monikatsomukselliset-tilat-varhaiskasvatuksessa/>

<https://helinamuseo.fi/>

Tämä teos on lisensoitu [Creative Commons Nimeä-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisensillä](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) ja se on julkaistu Monikatsomukselliset oppimisen tilat varhaiskasvatuksessa hankkeen ja Helinä Rautavaaran museon omilla internetsivuilla sekä Avointen oppimateriaalien kirjastossa.

Tekijät: Vilma Laurila, Helka Saarinen, Silja Lamminmäki-Vartia

Kuvat: Helinä Rautavaaran museo

Graafinen suunnittelu ja ilme: Pia Mikkola, pia.mikkola@helsinki.fi ja Helka Saarinen